Грицай О. І.

СЕМАНТИКА ПОНЯТТЯ "ВИТРАТИ НА ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ"

Проведено сутнісний аналіз понять "витрати на інноваційні процеси", "витрати на інновації", "витрати інноваційної діяльності" та "інноваційні витрати". Визначено теоретичні підходи до обґрунтування співвідношення цих понять, розкрито їх концептуальний характер.

Ключові слова: витрати, інновація, інноваційна діяльність, витрати на інноваційні процеси, НДДКР.

Реалізація інноваційної моделі економічного розвитку України, безальтернативність якої на посттрансформаційному етапі є загальновизнаною, зумовлює необхідність ефективного використання різних форм інтеграції у глобальний ринок об'єктів інтелектуальної власності. У зв'язку з перманентними трансформаціями, активним наростанням інтегративних процесів у науці, економіці, суспільному житті до ділової та наукової мови увійшло багато нових термінів, не всі з яких однозначно тлумачаться вітчизняними науковцями та практиками, що породжує, за словами О. В. Сухомлинської, "певний хаос дефініцій" [1]. Актуальність і важливість наукової проблеми зумовлені появою численних наукових праць та законодавчих актів в інноваційній сфері. Питання, пов'язані з семантичним значенням конкретних термінів, є особливо важливими. Це безпосередньо стосується основоположних понять інноватики, серед яких визначальне місце посідає поняття "витрати на інноваційні процеси". Основоположник інноваційної теорії Й. Шумпетер розглядав інновацію в динаміці, тобто як інноваційний процес, а саме: "виготовлення нового продукту, а не "новий" продукт; запровадження нового методу, а не "новий метод"; освоєння нового ринку...; отримання нового джерела сировини...; проведення реалізації...". За визначенням американського дослідника Б. Твісса, інноваційний процес – це перетворення наукового знання, наукових ідей, винаходів у фізичну реальність (нововведення), яка змінює суспільство. На сьогодні вчені не дійшли спільної думки щодо засобів та критеріїв оцінки інноваційного потенціалу підприємств, ступеня теоретичного та методологічного опрацювання питань підвищення ефективності його використання в умовах ринкових відносин.

В економічній літературі, коли йдеться про витрати на інноваційні процеси, застосовують такі терміни, як "витрати на інновації", "витрати інноваційної діяльності" та "інноваційні витрати", які зазвичай трактують як синоніми. Проте вживання синонімів та підміна певних понять можуть бути передумовою некоректного їх використання.

Досліджуючи наукову економічну літературу щодо застосування терміна "витрати на інноваційні процеси", нами встановлено, що не завжди чітким є висвітлення різниці між ним та такими поняттями, як "витрати на інновації", "витрати інноваційної діяльності" та "інноваційні витрати". Існують суттєві розбіжності у їх визначенні, суть та зміст яких у науковому розрізі повною мірою ще не вивчено. Проблеми термінологічно-понятійного апарату в галузі інноваційної діяльності відображені у працях видатних зарубіжних та українських вчених: Л. Ващенко, О. Ільченко, М. Познера, Р. Солоу, Й. Шумпетера. Утім, вагомі результати, одержані науковцями, не заперечують необхідності подальших теоретичних і прикладних досліджень, пов'язаних з обґрунтуванням поняття "витрати на інноваційні процеси". Аналіз джерел свідчить, що на сьогодні термінологічно-понятійний апарат у галузі інноватики не систематизовано, а його формування не завершено. Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, наукових праць, що вивчали б це питання, практично немає [4–6].

Нашою метою є розкриття сутнісного змісту поняття "витрати на інноваційні процеси", що реалізується завдяки аналізу передумов виникнення та введення в науковий обіг цієї дефініції та визначення її змісту; встановлення логічних зв'язків між поняттями "витрати на інноваційні процеси", "витрати на інновації", "витрати інноваційної діяльності", "інноваційні витрати" та зіставлення їх значень.

В економічній літературі немає єдиної думки щодо витрат на інноваційні процеси, що призводить до певних труднощів у їх виокремленні та структуризації. Семантика поняття "витрати на інноваційні процеси" різноманітна, що пояснюється різними поглядами вче-

них на сутність інновацій і ті межі, якими вони окреслюють інноваційну діяльність. Кожна галузь наукового знання подає поняття в сукупності та взаємозв'язку семантичних (смислових) ознак. Відбір, побудова логічної структурної ієрархії, виявлення взаємозв'язків між ними дає можливість створити систему понять. Класифікація понятійного апарату сприяє переведенню поняття в терміни [2, с. 36–37]. Термін – слово або словосполучення, яке позначає поняття, що використовується в певній галузі знань з максимально точним смисловим визначенням [3].

Так, О. О. Ільченко "витрати на інновації" тлумачить як такі, що включають усі фактичні витрати в грошовій формі, пов'язані зі здійсненням різних видів інноваційної діяльності. За його визначенням, витрати на інновації – це витрати, безпосередньо пов'язані з виконанням інноваційного проекту, який включає всі матеріальні витрати, витрати на заробітну плату та нарахування, амортизацію та інші витрати [4, с. 6].

У "Вікіпедії" знаходимо трактування "витрат на інновацію" як виражених у грошовій формі фактичних витрат, пов'язаних зі здійсненням різних видів інноваційної діяльності, що виконується в масштабі підприємства (галузі, регіону, країни). У складі витрат на інновації статистика враховує поточні й капітальні витрати. Поточні витрати, здійснювані головним чином за рахунок собівартості продукції (робіт, послуг), включають витрати на оплату праці працівників, зайнятих розробленням і впровадженням технологічних інновацій, відрахування на соціальні потреби, а також інші витрати, що не належать до капітальних витрат, такі, як витрати на придбання сировини, матеріалів, устаткування тощо, необхідні для забезпечення інноваційної діяльності [5].

Якщо інновація – це новостворена (застосована) і (або) вдосконалена конкурентоспроможна технологія, продукція або послуга, а також організаційно-технічне рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшує структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [6], то головною її ознакою є перетворення ідеї чи винаходу в комерційну реальність. На думку П. С. Харіва "…50–60 % усіх дослідно-конструкторських розробок ніколи не втілюють у нову продукцію, що реалізується. Крім того, за оцінками американських вчених, частка витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки, що припадає на невдалі нововведення, сягає 50 %" [7, с. 66]. Тому, витрати, пов'язані з упровадженням інноваційних процесів, супроводжуються значним ступенем ризику.

На наш погляд, термін "витрати на інновацію" дещо вужчий, ніж "витрати на інноваційні процеси", і залишає поза увагою витрати, пов'язані з інноваційною діяльністю, у результаті якої не створено інноваційного продукту.

Поняття "витрати на інновації" у працях українських вчених часто пов'язується з інвестиційною діяльністю підприємства. У "Вікіпедії" інноваційну діяльність визначено як одну з форм інвестиційної діяльності, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу [5]. Розглянемо можливість використання терміна "витрати інноваційної діяльності".

Сучасний рівень суспільного поділу праці характеризується надзвичайно складною розгалуженою системою суспільного виробництва, що включає велику кількість видів господарської (економічної) діяльності. З огляду на це, визначення видів господарської діяльності набуває суттєвого значення у багатьох аспектах: законодавчому, організаційно-господарському, управлінському тощо. Усі суб'єкти господарювання зобов'язані здійснювати облік результатів своєї роботи, складати відповідну фінансову звітність та надавати статистичну інформацію щодо своєї господарської діяльності. Виконання цього обов'язку є неможливим без нормативного визначення видів діяльності.

Вид діяльності – це процес поєднання дій, які приводять до отримання відповідного набору продукції чи послуг, що характеризується використанням комбінації ресурсів, специфікою виробничого процесу та випуском певного виду продукції чи наданням певного виду послуг [8]. Окремий вид господарської діяльності може як складатися з кількох простих процесів, так і охоплювати значну кількість складних процесів, що входять до єдиного комплексного виробничого процесу (як, наприклад, виробництво автомобілів, що охоплює лиття, ковальські роботи, зварювання, складання, фарбування тощо). Якщо виробництво

окремих елементів (двигунів, коробок передач, меблів, приладів) є складовою одного процесу виробництва, то всі процеси разом розглядаються як єдиний вид діяльності. Таким чином, орієнтуючий показник виду діяльності – продукт окремого виробничого процесу, яким завершується комплексний процес.

Відповідно до П(С)БО 4 "Звіт про рух грошових коштів" [9] основна діяльність підприємства поділяється на:

1) операційну – основну діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю;

2) фінансову – діяльність, яка приводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства;

3) інвестиційну – придбання та реалізацію тих необоротних активів, а також фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів.

Відповідно до видів основної діяльності у бухгалтерському обліку виокремлюють такі самі види витрат діяльності підприємства.

Більшість суб'єктів господарювання здійснюють не один, а одразу кілька видів господарської діяльності, стають багатопрофільними, переслідуючи мету гнучкості функціонування в умовах ринку. За можливістю віднесення підприємства до певної категорії статистичного обліку передбачено визначення основних, другорядних та допоміжних видів господарської діяльності. Органи державної статистики розраховують основний вид економічної діяльності на підставі даних державних статистичних спостережень відповідно до статистичної методології за підсумками діяльності підприємств за рік.

Основний вид діяльності може визначатися за кількома критеріями, зважаючи на максимальне відсоткове значення щодо всіх видів господарської діяльності, здійснюваних цим суб'єктом господарювання.

Другорядним видом господарської діяльності визнається будь-яка інша діяльність суб'єкта господарювання, частка якої, згідно з обраним критерієм, є меншою від частки основного виду діяльності. Кожний суб'єкт господарювання може провадити кілька другорядних видів діяльності.

Допоміжний вид діяльності – це діяльність, спрямована виключно на сприяння здійсненню насамперед основного, а також другорядних видів діяльності. Зокрема, діяльність, яку здійснюють несамостійні структурні підрозділи суб'єкта господарювання (внутрішні перевезення, внутрішній зв'язок тощо), враховується у складі основного виду діяльності цього суб'єкта.

Основний вид економічної діяльності є також визначальною ознакою при формуванні та стратифікації сукупностей статистичних одиниць для проведення державних статистичних спостережень. Тобто статистичний інструмент для впорядкування економічної інформації становить класифікація видів економічної діяльності (КВЕД), яка має забезпечувати: статистичний облік підприємств і організацій за видами економічної діяльності; проведення державних статистичних спостережень економічної діяльності й аналізу статистичної інформації на макрорівні; зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною через застосування єдиної статистичної термінології, статистичних одиниць і принципів визначення та зміни видів економічної діяльності підприємств і організацій. Водночас Класифікація є механізмом спільної мови, що використовується в багатьох інших, нестатистичних сферах (соціальному та податковому регулюванні, ліцензуванні, системі тарифів тощо) [10]. Усі види господарської (економічної) діяльності суб'єктів є об'єктами класифікації в КВЕД. Вид господарської діяльності має місце у разі об'єднання ресурсів (устаткування, технологічних засобів, сировини та матеріалів, робочої сили) для створення (виробництва) певної продукції або надання послуг. За КВЕД виокремлено діяльність у сфері інформатизації, дослідження і розробки в галузях природничих, технічних, гуманітарних та суспільних наук. Інноваційна діяльність за КВЕД не є окремим видом діяльності. Звідси доходимо висновку, що інноваційні процеси є складовими різних видів діяльності.

У Законі України "Про інноваційну діяльність" визначено, що інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює вихід на ринок нових конкурентоспроможних товарів і

послуг [6]. Проте слід врахувати також, що за Інструкцією щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-інновація [11] до інновацій належать продукти, процеси і методи, які підприємство або створило першим, або запозичило від інших підприємств чи організацій. Там само визначено, що до інноваційної діяльності входять дослідження і розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації. Тобто розрізняють інновації, нові для ринку, нові для галузі та нові для підприємства.

На основі аналізу нормативних документів спостерігаємо, що трактування сутності інноваційної діяльності суттєво відрізняється. Тому зарахування певних видів витрат до "витрат інноваційної діяльності" було б суперечливим і не до кінця зрозумілим.

Аналіз сутності понять засвідчує, що зазвичай при публікаціях (монографії, підручники, посібники, наукові статті, офіційні сайти Держстату та органів влади) користуються терміном "інноваційні витрати". Чи не єдиним законодавчим документом, де подано інтерпретацію цього поняття, є Методика приведення механізму аналітично-статистичного спостереження стану інноваційного розвитку економіки у відповідність зі стандартами ЄС. Згідно з цим наказом під терміном "інноваційні витрати" розуміють усі витрати, пов'язані з інноваційною діяльністю, а саме: внутрішні дослідження та розробки; зовнішні дослідження та розробки; придбання машин та обладнання, пов'язаних з виробництвом інноваційних продуктів та процесів; придбання патентів та ліцензій, промислових зразків; навчання та маркетингові дослідження [12].

Витрати на інноваційні процеси, крім інших, містять трансакційні витрати. З трансакційними витратами пов'язана не тільки інноваційна діяльність, вони є і першопричиною маркетингової та страхової діяльності, а також передумовою виникнення будь-якої посередницької структури. Важливо зазначити, що ресурси, необхідні для відновлення людського капіталу у випадку неконтрольованого і безвідшкодовного експорту технологій у формі міжнародної міграції науково-технічного персоналу, економічно не еквівалентної патентної чи ліцензійної торгівлі, доцільно вважати трансакційними.

До коштів трансакцій слід відносити й кошти майбутніх періодів, призначені для отримання необхідних ресурсів з-за кордону, за умови надмірного використання національних матеріально-сировинних, особливо енергетичних, ресурсів, що стимулювало б їх імпорт (як, наприклад, у США). Утім, ця теза потребує окремого дослідження, а в контексті предмета нашого дослідження наголосимо, що кошти на усунення наслідків інноваційної діяльності доцільно вважати трансакційними. Саме цим зумовлено посилення ролі держави як на міжнародному, так і на національному рівні, де трансакційні витрати, пов'язані з невизначеністю зовнішніх ефектів технологічного розвитку, можуть набувати істотних розмірів. До таких видатків належать і витрати на відновлення людського капіталу науково-технологічної сфери, від економічно нееквівалентного трансферу технологій, неконтрольованого експорту об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), незахищеності прав власності на ОІВ країн з перехідною економікою.

На нашу думку, використання поняття "інноваційні витрати" некоректне. Інноваційними можуть бути витрати, що для підприємства чи галузі є зовсім новими, специфічними, такими, які підприємство до цього ніколи не здійснювало та які потребують зовсім нових підходів і в організації, і в обліку, але не обов'язково це витрати, пов'язані зі здійсненням інноваційних процесів. Якщо логічно пов'язати зміст цих понять, то стане зрозумілим, що правильніше вживати термін "витрати на інноваційні процеси", а не "інноваційні витрати".

З огляду на викладене, поняття "витрати на інноваційні процеси" доречніше вживати при визначенні витрат, пов'язаних з науково-дослідними та проектно-конструкторськими роботами; з виготовленням дослідного взірця; лабораторним та ринковим тестуванням інноваційної продукції; технологічною підготовкою виробництва інноваційної продукції та з просуванням продукції на ринок і подальшим поширенням.

Узагальнення напрацювань і результати власних досліджень дають змогу дійти таких висновків: 1) понятійний апарат інноватики не уніфіковано; 2) простежується некоректне використання термінів; 3) дефініція "витрати на інноваційні процеси" має логічний зміст та обсяг; 4) проведений семантичний аналіз поняття "витрати на інноваційні процеси" дав можливість визначити характерні риси, що відображають його економічний зміст та при-

значення; 5) для визначення витрат, пов'язаних з ініціацією інновацій, їх розробленням, реалізацією на ринку та подальшим поширенням, правильно послуговуватися терміном "витрати на інноваційні процеси".

Використані джерела

1. *Сухомлинська О. В.* Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А. П. Н., 2003. – 68 с.
2. *Ващенко Л. М.* Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : монографія / Л. М. Ващенко. – К. : Тираж, 2005. – 380 с.
3. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 740 с.
4. *Ільченко О. О.* Облік і аналіз витрат на інновації: управлінський аспект : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / О. О. Ільченко ; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2009. – 21 с.
5. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Витрати_на_інновацію.
6. Про інноваційну діяльність : закон України від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15.
7. *Харів П. С.* Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. – Т. : Екон. думка, 2003. – 326 с.
8. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page8.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 "Звіт про рух грошових коштів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov. ua/laws/show/z0398-99.
10. Класифікатор видів економічної діяльності : затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.2010 № 457 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubc-offshore.com/kved2012/2620-kved2012ua.html.
11. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-інновація "Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства" : затв. наказом Державного комітету статистики України від 01.10.2008 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/08/theme_08.php?code=08.
12. Про затвердження Методики приведення механізму аналітично-статистичного спостереження стану інноваційного розвитку економіки у відповідність із стандартами Організації економічного співробітництва і розвитку та ЄС : наказ Міністерства економіки України від 19.02.2010 № 160 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.yurist-online.com/laws/14692.
13. Світова економіка : підручник / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков та ін. – К. : Либідь, 2000. – 582 с.